

PICTURA BISERICII DOMNEȘTI DIN CURTEA-DE-ARGEȘ

DE

I. MIHAIL

Hotărît lucru că evoluția artei picturale, cu caracter religios, la noi, începând din a doua jumătate a veac. XIV-lea, și urmând până la prima jumătate a veacului al XIX-lea, se poate vedea la Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș, care reprezintă, din acest punct de vedere, un adevărat muzeu de pictură bisericească.

Trei picturi, diferite ca stil și epocă, sunt reprezentate acolo. Cea mai veche e din veacul al XIV-lea, a doua dela 1750, a treia dela 1827. În prima pictură vedem întemeierea acestei arte la noi; în a doua, localizarea ei la noi; a treia și ultima ne arată decadența acestei arte; celelalte zugrăveli, de pe la 1847, n'au nici un interes artistic.

Pictura primitivă ne preocupă în primul rând, din ea vedem faza de dezvoltare, în care se găsește în acea vreme, arta bizantină, care, mai târziu, a influențat toată pictura noastră bisericească.

O mare parte din episoadele religioase descrise în evanghelie sunt redată în pictură, pe pereții celei dintâi biserici mari ridicate la noi, de primii noștri Voevozi — ceea ce însă nu împiedică a afirmă că și mai înainte ei, existau locașuri de închinăciune, știut fiind că origina creștinismului la noi este foarte veche.

Pictura aceasta este făcută după procedeele vechiului meșteșug, adică, *a fresco*, tehnică în care s'a zugrăvit până târziu bi-

sericile noastre. Meșterii ce au lucrat la ea sunt, în ce privește origina, străini: unul grec, celălalt slav; acest lucru se vede din caracterul imprimat figurilor sfinților și din inscripțiile grecești și slavone.

Fiecare din ei are o manieră personală în execuția concepțiilor lor, pe care o datorează școlii iconografice la care s'a format.

Primul meșter urmează tradiția iconografiei greco-bizantine, celălalt mai mult al celei slave. Fiecare din aceste școli iconografice au predilecție pentru anume scene religioase, și pentru o anumită formă în desfășurarea lor; așa de pildă, Sârbii de multe ori zugrăvesc dela un capăt la celălalt al peretelui, fără întrerupere, adică în *frize*. «Capadocia a transmis Sârbilor întrebuintarea frizelor. Din contra, la bisericile din Mistra și Athos, pictorii Greci și Cretani «separă fiecare subiect printr'o bandă roșie brună»¹⁾.

Aceste două maniere de a picta subiectele religioase se văd și la Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș, o dovadă că frescurile ei sunt făcute de doi maștri deosebiți și ca origină și ca școală.

Totuș felul de a zugrăvi fiecare subiect separat, și a-l încadra cu banda roșie precum pânește la pictura Bisericii Domnești. Găsim însă și câteva frize mari, desfășurate

¹⁾ G. Millet, *L'Iconographie de l'Évangile*, Paris, 1915, pag. 633—34.

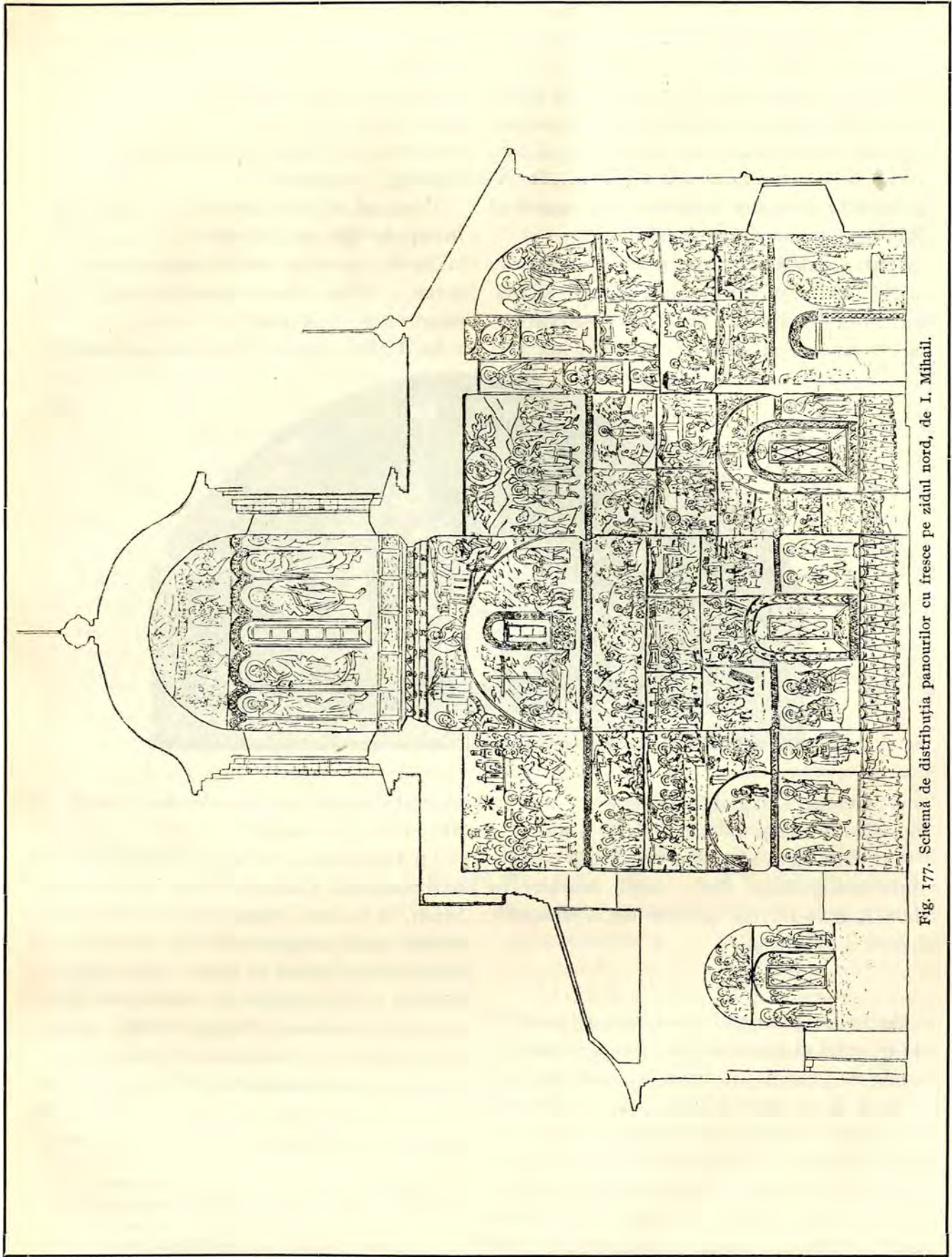

Fig. 177. Schemă de distribuția panourilor cu fresce pe zidul nord, de I. Mihail.

Asemenea în celelalte fresce de pe acest perete, găsim calități remarcabile de compoziție, și încercări de atitudini și mișcări ce ies din preocupările artiștilor dela Kahrié-Djami. Așa de pildă, în scena ce reprezintă: Isus și Apostolii adormiți în grădina măslinilor (ilustr. No. 283 a), vedem pe unul din apostoli, redat în momentul când, ațipind, capul lui face o mișcare bruscă de aplecare înainte, așa fel, că spectatorul vede numai creștetul lui fără nici o trăsătură a obrazului. Aceste încercări de atitudini noi sunt străine artei bizantine anterioare veacului al XIV-lea. Răscursurile acestea își au origina în arta renașterii.

Pe perețele de apus al naosului sunt pictate trei scene religioase, de dimensiuni relativ mari. Una din ele reprezintă: pe Iosif și Precista fu-

gând în Egipt (ilustr. No. 250), ea este dezvoltată în forma unei fiize. Intreaga acțiune a acestui episod evanghelic este desfășurată, fără întrerupere, dela un capăt la celalt al peretelui.

«La Kalinic ciclul copilăriei lui Isus, formează o friză în nartex»¹⁾. Acolo găsim această scenă redată.

La Kahrié-Djami, această legendă este descompusă și redată separat la două timpane la pronaos (ilustr. No. 179)²⁾. Din compa-

¹⁾ G. Millet, L'Iconographie de l'Évangile, pag. 155—156, fig. 112.

²⁾ Schmidt, Kahrié-Djami, pl. XXXIX, No. 100—101.

rația acestor două scene în esența asemănătoare, reiese că la acea din Domneasca se găsesc elemente pitorești noi și străine mozaicului dela Kahrié-Djami. Astfel vedem noi personajii introduse în compoziție, iar peisagiul este mult mai dezvoltat. Influența renașterii se resimte mai accentuată aci.

A doua frescă de pe acest perete, este: adormirea Maicii Domnului (ilustr. No. 253), compoziție de mare ansamblu și unde se vede, că meșterii ce au zugrăvit-o au căutat să rezolve diferite probleme tehnice ce-i preocupau; așa de pildă, vedem în partea

stângă a tabloului (grupul apostolilor) încercări de armonizare a culorilor principale, prin ajutorul tonurilor complementare. Gama cea mai bogată de culori și tonuri, este întrebuințată la această frescă, dela

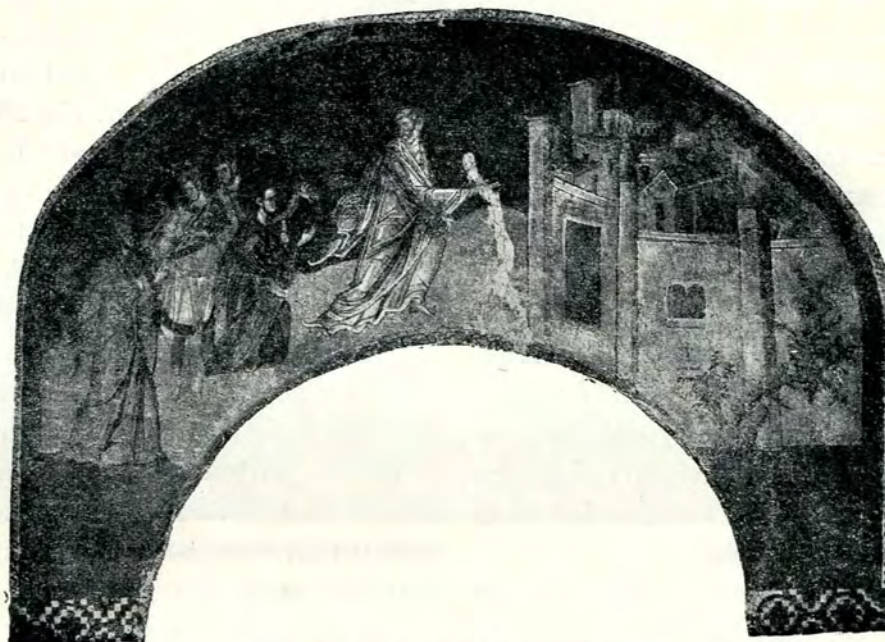

Fig. 179. Fuga în Egipt (Kahrié-Djami).

negrul grizat al fondului până la albastrul aerian al corului de îngeri și serafimi ce înconjoară cu făclii și cântări pe cea adormită. Cu mult sentiment și căldură au zugrăvit meșterii această scenă, și chiar prin atitudinile și expresia de mâhnire și durere ce au dat figurilor de femei și apostolilor, se vede că au căutat să dea acestei scene un caracter patetic mai pronunțat.

La Peribleptos, găsim o variantă mult mai redusă a acestei scene și care e lipsită de amploarea aceleia dela Domnească¹⁾.

¹⁾ G. Millet, Monuments Byzantins de Mistra, pl. 116.

A treia și ultima scenă ce decorează acest perete, reprezintă: Christos se schimbă la față la muntele Thaborului (ilustr. No. 249); lucrare de artă, de valoare incontestabilă mare; compoziția acestui tablou este simplă și impozantă în același timp.

Sus, pe trei vârfuri de stânci, cari reprezintă muntele Thaborului, vedem pe Isus Christos, înconjurat de lumină, la dreapta și stânga sa profeții Moise și Elie; ei nu sunt cuprinși în: «Cercul de lumină ce înseamna gloria lui Isus Christos»¹⁾. La mijlocul tabloului se găsesc două grupări, Isus Christos și ucenicii săi Petru, Ioan și Iacob, urcând și scoborând muntele Thaborului. Pe primul plan al tabloului vedem numai pe doi dintre aceștia, Petru și

Fig. 180. Fuga în Egipt (Kahrié-Djami)

Ioan, al treilea Apostol Iacob, lipsește; pare că această figură, a fost suprimată, din cauza firidei făcute în perete, exact la locul ce ar fi trebuit să fie pictat acest Apostol.

La bisericile Muntelui Athos, și în Erminie, sunt reprezentați întotdeauna cei trei Apostoli în această scenă²⁾.

Calitatea esențială însă a acestei fresci, este armonia coloritului ei de un gust rafinat.

Pe pereții laterali, și deasupra celor doi stâlpi de apus se găsesc două compoziții. Una din ele: minunea dela Cana (ilustr. No. 260), se găsește și la Kahrié-Djami. Cea-

laltă scenă (ilustr. No. 261), nu s'a putut stabili ce reprezintă: Erminia nupomenește de ea.

Tot aci vedem doi dintre cei șase sfinți ostași, martiri, ce se găsesc zugrăviți la capătul de sus al fiecărui stâlp, precum și două impunătoare figuri de prooroci (ilustr. No. 254, 256).

La peretele de miază-noapte al naosului, găsim pictată scena: Christos, blagoslovind, cele cinci pâini și doi pești (ilustr. No. 266); diferitele momente ale acestui episod evanghelic sunt redade, fără întrerupere, în toată întinderea peretelui, în friză.

La Kahrié-Djami, găsim redată această scenă pe două pendentive la pro-naos, acolo ea este descompusă, formând două tablouri separate fiecare,

și însăși compoziția tabloului, este altfel aranjată: așa de pildă grupurile de personaje sunt distribuite în mai multe caturi suprapuse (ilustr. No. 181)¹⁾. Tot așa pare că este redată această scenă la bisericile Muntelui Athos²⁾.

Din contra, în Serbia, la Manassia și Kalinic, ea este redată ca și la Domneasca³⁾.

La Domneasca găsim unele figuri, și din cele mai pitorești, cum e aceea a bătrânului fugărit de copil, și altele, cari lipsesc în compoziția dela Kahrié-Djami.

¹⁾ G. Millet: L'Iconographie de l'Évangile, pag. 230.

²⁾ G. Millet: L'Iconographie de l'Évangile, pag. 226—28.

¹⁾ Schmidt, Kahrié Djami, pl. XLIV—XLV.

²⁾ G. Millet, L'Iconographie de l'Évangile, pag. 654—655.

³⁾ G. Millet, L'Iconographie de l'Évangile, pag. 652—653.

La Domneasca, compoziția aceasta ia o desvoltare mai bogată în motive pitorești; atitudini și mișcări noi, vedem la diferite personaje, unele din ele sunt redată complet întoarse cu spatele spre spectator.

Și acî, peisagiul, ca element decorativ, are un rol mai important decât la Kahrié-Djami.

Celelalte scene după acest perete sunt următoarele: Isus Christos tîmăduște pre ceace-i curgea sânge (ilustr. No. 269); Isus Christos scoate din Biserică pre cei ce vindeau și cum-părau (ilustr. No. 271); Isus Christos înviează pe fata lui Iaîr (ilustrația No. 272); îngroparea lui Isus Christos (fragment, ilustr. No. 270); Iosif cere lui Pilat trupul Domnului (ilustr. No. 270); și pilda celui ce a zidit turn (ilustr. No. 273).

În Erminie, nu le găsim descrise pe toate, de pildă: îngroparea lui Isus Christos lipsește; acolo găsim: pogribania Domnului, dar această descriție nu corespunde cu scena dela Domneasca. Tot așa și cu pilda zidirei unui turn.

La bolta mică de lângă proscomidie, sunt următoarele fresci bine păstrate, acestea sunt: pilda celor doi feciori (ilustr. No. 230); Isus Christos tîmăduște pe fiul omului împărațesc (ilustr. No. 227) și Isus Christos, cetind în sinagoga jidovescă (ilustr. No. 227) nu corespund însă cu descriția lor din Erminie.

Toate celelalte picturi de acî, sunt aproape complet stricate de umezeală, și nu se poate stabili ce reprezentau ele.

Din descriția sumară a picturilor din naos, vedem că pe peretele de miazăzi, sunt redată scenele ce reprezintă nașterea și patimile Mîntuitorului, iar pe cel de miazănoapte, sunt redată mai mult minunile lui Isus Christos și câteva parabole.

T U R L A

La turlă, zece dintre cei doisprezece profeți s'au găsit bine păstrați, sub straturile de var și culori. Aceștia sunt: profetul Zaharia, Osie, Daniel, Elisei, Eremia, Ioan Prodromul, Avacuson, Iona, Isaia (ilustr. No. 263, 265, 277, 278).

Doi dintr ei, Naum și Ilie au fost complet renovați.

Construcția corpului acestor profeți, este masivă; plin de gravitate este caracterul figurii lor. În atitudini simple, aceste figuri de profeți, sunt impozante și expresive în acelaș timp. Ele ne amintesc anticele statui grecești și romane adorate odinioară în temple.

Dar mai ales, în stilizarea formei, și simplificarea detaliilor lor se vede înrudirea îndepărtată cu vechea artă păgână.

Poza și mișcarea acestor figuri, nu este forțată ca a acelor dela Kahrié-Djami¹⁾, cu care dealtfel nici nu se aseamănă, și ude vedem că capetele au o mișcare forțată și nenaturală, iar corpul rămîne într'o poză statică și rigidă.

Fig. 181. Hristos blagoslovind pînile (Kahrié-Djami).

¹⁾ Schmidt, Kahrié-Djami.

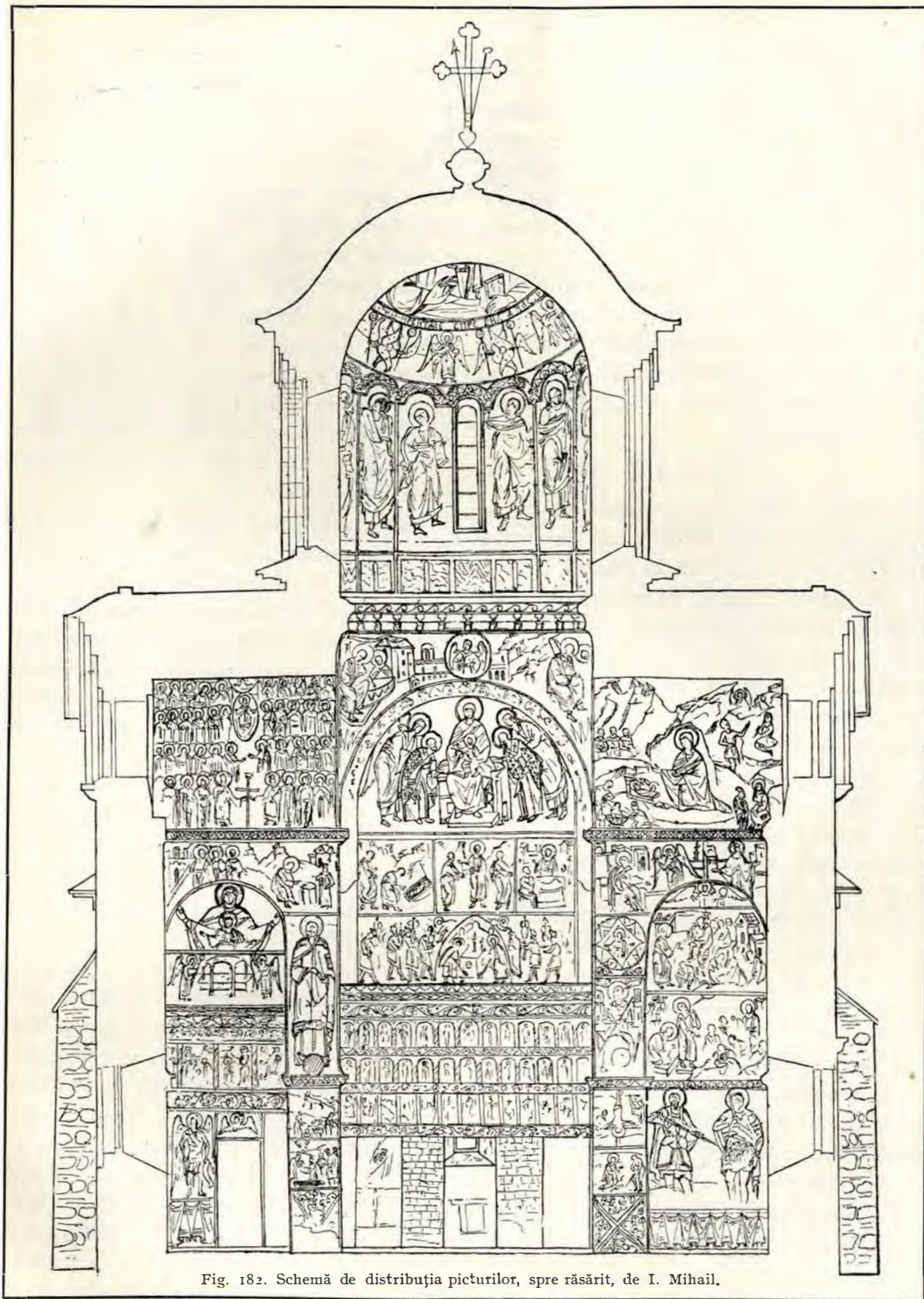

Fig. 182. Schemă de distribuția picturilor, spre răsărit, de I. Mihail.

La Peribleptos, găsim unele tipuri de profeți asemănătoare cu cele din Biserica Domnească ¹⁾.

La pendentivi dintre cei patru evangheliști, ce se găsesc acolo, unul singur: evanghelistul Ioan (pendentivul de sud-est) (ilustr. No. 279) s'a găsit întreg păstrat, ceilalți numai fragmente din vechea frescă, restul a fost completat.

În partea de jos a pereților naosului, și pe stâlpi găsim câteva tipuri interesante de sfinți mucenici și ostași, dintre care unele sunt binișor păstrate, iar altele, cum sunt cele de lângă ferestre, stricate mai rău (ilustr. No. 274).

A L T A R U L

La bolta altarului, este reprezentată, șezând pe tron, Maica Domnului cu copilul Isus în brațe, la dreapta ei sfântul Nicolae și arhanghelul Mihail, în stânga Sf. Ioan Gură de Aur, și arhanghelul Gavril (ilustr. No. 1). Figurile sunt aproape de două ori mărimea lor naturală. Pe figura Panaghiei, ce ocupă centrul tabloului, se vede oarecare expresie de tristețe, deasemenea figurile celor doi Ierarhi au caracter, mai ales figura sf. Ioan Gură de Aur.

Întreaga compoziție e de un efect decorativ simplu și impozant. Aceeaș stilizare largă a formii și a draperiilor, fără preocupări de a intra în amănunte. Colorația este mai viguroasă aci decât la celelalte compoziții mari din restul bisericii.

La Pantanasa, găsim aceeaș scenă fără cei doi Ierarhi ²⁾.

Urmează un ciclu de scene la apsida altarului, ce reprezintă diferite episoade, după învierea lui Isus Christos — unele din ele fiind deteriorate n'au fost numerotate și nu se găsesc reproduse.

Pe perețele stâng (nord) al apsidei, sunt reprezentate următoarele episoade religioase:

îngerul bine-vestește mironiștelor; învierea lui Isus Christos, (Hristos arătându-se mironiștelor le zice: bucurați-vă); mironiștele vestesc apostolilor învierea Domnului (ilustr. No. 203).

Din alt ciclu: lăsați pruncii să vie la mine (ilustr. No. 206), Parabola Samaritanului (ilustr. No. 207), Isus Christos slobozind pe muierea cea prinsă în preacurvie (ilustr. No. 212).

Pe perețele de răsărit al apsidei, găsim: Petru și Ioan au venit la mormânt (ilustr. No. 203). Cei doi apostoli în drum spre Emaus (ilustr. No. 204), Isus Christos la Emaus frângând pâinea (ilustr. No. 204), cortul mărturisirii (ilustr. No. 214), împărțirea apostolilor (ilustr. No. 213).

Pe perețele drept al apsidei găsim: Isus Christos arătându-se apostolilor, a venit (ilustr. No. 209), Isus Christos pipăindu-se de apostolul Toma, Isus Christos apare din nou apostolilor (ilustr. No. 210), Isus Christos se arată Apostolilor în munții Galileei (ilustr. No. 209), și pilda celor zece fecioare (ilustr. No. 215) și Petru și Ioan vestind pe apostoli (ilustr. No. 205).

Dintre aceste fresce, cele mai caracteristice sunt acele cari reprezintă cele trei momente ale episodului dela Emaus. Tratatate extrem de simplu, atât ca compoziție cât și ca colorit, sunt de un efect decorativ impresionant.

«Cortul mărturisirii», redat pe o friză desfășurată pe toată întinderea apsidei, reprezintă momentul când Moise și Aaron liturghisind în cortul mărturiei, cele douăsprezece seminții a lui Izrael vin să aducă daruri. Prin strălucirea și bogăția odoarelor și a vestmintelor fiecărui personaj, și prin caracterul ei decorativ, fastuos, fac ca această frescă să fie una din cele mai originale compoziții din altar. Aceasta este singura scenă, luată după vechiul Testament, și o găsim foarte rar reprezentată în biserici. Descripția

¹⁾ G. Millet, *Monuments Byzantins de Mistra*, pl. 108.

²⁾ G. Millet, *Monuments Byzantins de Mistra*, pl. 137.

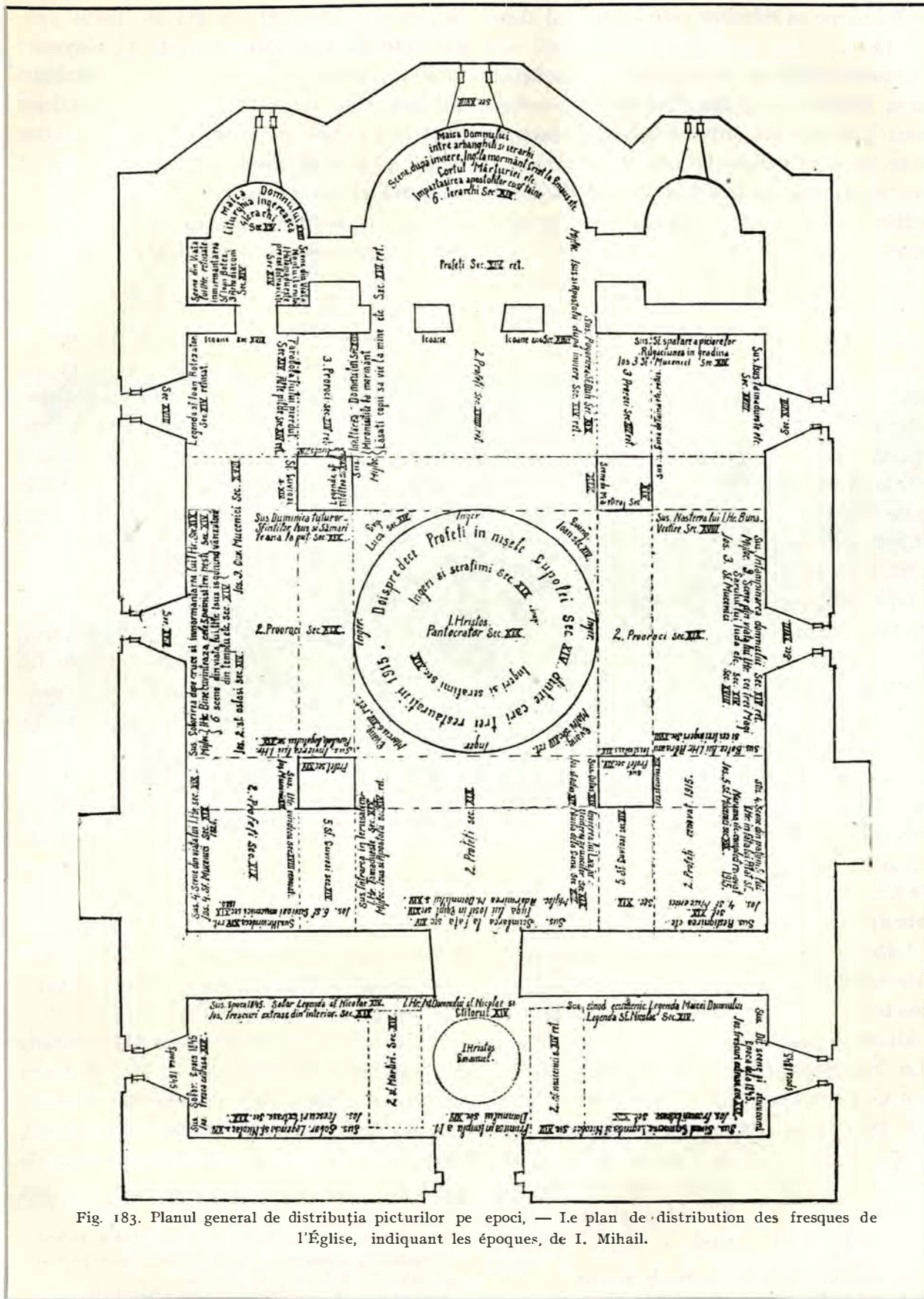

Fig. 183. Planul general de distribuția picturilor pe epoci, — I.e plan de distribution des fresques de l'Église, indiquant les époques, de I. Mihail.

acestei scene în Erminie este mult mai dezvoltată ¹⁾.

Urmează friza ce reprezintă: sf. împărtașire a apostolilor (ilustr. No. 213); această frescă prezintă un interes tehnic deosebit, din ea se poate vedea clar cele două maniere în care este pictată biserica. În această compoziție cei doi meșteri lucrează împreună, fiecare jumătatea tabloului; așa vedem că partea stângă este tratată mai sobru, gesturile ce fac cei șase apostoli sunt calme, desenul lor este simplu și greoiu, colorarea mai ștearsă. La cealaltă jumătate a tabloului, din dreapta, din contră, figurile au mișcări vioaie, desemnurile e făcut cu mai multă finețe și fantezie, coloritul mai viu; însușiri ce se constată în toate picturile zugrăvite pe pereții de miazăzi ai bisericii, și cari sunt făcute de meșterul grec.

Cealaltă jumătate a acestei compoziții, ca și cea mai mare parte a picturilor după pereții de miazănoapte sunt făcute de celălalt meșter, sârb probabil.

Meșterul acesta, lipsit de fantezia și abilitatea tovarășului său, este cel care a zugrăvit arhidiaconii din proscomidie (ilustr. III).

La Peribleptos găsim ceva asemănător, într-o câțva, cu această compoziție ²⁾.

În partea de jos a altarului sunt zugrăviți: sf. Grigorie, sf. Vasilie, sf. Kiril, sf. Spiridon, sf. Ioan Milostivul, sf. Petru din Alexandria, sf. Silvestru și un sfânt Erarh al cărui nume e sters (ilustr.

No. 217, 232, 233), ei țin în mâni pergamente cu inscripții grecești și slavone; figurile acestea sunt redată în trăsături energice, ele au caracter. Din nefericire unele din aceste impozante și caracteristice figuri de ierarhi sunt stricate (cele lângă fereastră și catapeteasmă).

Tipuri de ierarhi asemănătoare cu acestea găsim la mitropolia din Mistra ¹⁾ și la Bron-tochion ²⁾.

P R I D V O R

În nartex găsim următoarele picturi ce se aseamănă cu cele dela Kahrié-Djami ³⁾: cei patru sfinți mucenici de pe arcade (ilustr. No. 297), sf. Andronic și alți trei a căror nume e șters.

Din firida deasupra ușei de intrare în naos: Isus Christos pe tron și atitudinea ctitorului, fără îmbrăcămintea lui, care, la Kahrié-Djami are cu

totul alt caracter.

Aceeaș atitudine, ca a ctitorului din Domneasca, o găsim și la Manuel Paleologul, dela s-ții Teodoriei, din Mistra ⁴⁾, acolo ctitorul este reprezentat fără biserică.

Un alt portret găsim și pe stâlpul stâng din fața altarului, planșa VII; și lucru ciudat că acesta este un cavaler în zale, având coiful, pavăza și lancea, lângă dânsul, lucru ce nu se obișnuște în bisericile de Răsărit, unde chipurile de ctitori, sau

Fig. 184. Adormirea Maicii Domnului. Biserica Domnească (Târgoviște).

¹⁾ M. Didron, Manuel d'Iconographie, pag. 99.

²⁾ G. Millet, Monuments Byzantins de Mistra, pl. 112.

¹⁾ G. Millet: Monuments Byzantins de Mistra, pl. 84.

²⁾ G. Millet: Monuments Byzantins de Mistra, pl. 93.

³⁾ Schmidt: Kahrié-Djami, pl. I, XI.

⁴⁾ G. Millet: Monuments Byzantins de Mistra, pl. 91.

donatori întotdeauna sunt reprezentate fără arme, și nici în costum de războinic.

Tot în pronaos găsim zugrăvită: vieața și minunile sf. Nicolae, în patru frize desfășurate de jur-împrejurul pereților. Astfel vedem nașterea sf. Nicolae (ilustr. No. 295), Sfântul se dă la dascăl să învețe carte, sf. Nicolae se hirotonisește preot (ilustr. No. 287), cei trei oameni încătușați (ilustr. No. 287), Sfântul se arată în vis împăratului Constantin și lui Avlavie (ilustr. No. 293), Sfântul izbăvește pe cei trei vo-

Fig. 185. Sf. Ioan Botezătorul (Ep. Argeș înainte de restaurare).

vozi din moarte (ilustr. No. 293), sf. Nicolae, aruncă aurul în casă (ilustr. No. 288), Sfântul taie copacul în care locuiau dracii (ilustrația No. 299), și Sfântul înviind pe corăbierul în corabie (ilustr. No. 299).

În Erminiegăsim, între alte scene, descrie și adormirea sf. Nicolae, cu care se încheie vieața sfântului, această scenă li-

sește la Domneasca. Celelalte scene sunt următoarele: Iosif, logodindu-se cu Precista, o primește din sfânta Sfințelor (ilustr. No. 289), Intrarea în biserică a Născătoarei de Dumnezeu (ilustr. No. 290), apoi soboarele, din cari numai unul se păstrează mai bine (ilustr. No. 286), și, în sfârșit, cu câteva fragmente din «Raiul și Iadul», ce au mai rămas pe pereți, se termină și aici descripția sumară a picturilor primitive.

RESTAURĂRILE ÎN TREȚUT ALE PICTURII

Se pare că vechile picturi dela Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș, au influ-

ențat pe meșterii ce, mai târziu, au zugrăvit alte biserici.

Așa de pildă, la episcopia de Argeș se pot recunoaște unele tipuri de sfinți că sunt imitate după modelele primitive dela Biserica Domnească, de exemplu: sf. Ioan Botezătorul (ilustr. No. 185), fresca care se află astăzi în muzeul național este o copie după acelaș tip al s-tului Ioan Botezătorul (ilustr. No. 243), ce se găsește la Biserica Domnească pe peretele care desparte naosul de vestmântar; acelaș lucru și cu unii din sfinții ostași.

Deasemenea la Biserica Domnească din Târgoviște, găsim scena care reprezintă: adormirea

Maicii Domnului (ilustr. No. 184) că este copiată după aceea care se află la Biserica Domnească pe peretele de apus (ilustr. No. 253).

Fie că această scenă este o copie a celei aflate acolo înainte de restaurarea lui Brâncoveanu, fie că meșterii

Fig. 186. Sf. Dimitrie (Ep. de Argeș, înainte de restaurare).

ce au făcut restaurarea atunci, au luat modelul dela Domneasca din Argeș, rezultatul este acelaș, adică că meșterii noștri zugrăvi se inspirau des, în trecut, din pictura Bisericii Domnești din Curtea-de-Argeș.

Un document edificator în această privință, și unde se invederează influența ce a avut pictura Bisericii Domnești din Curtea-de-Argeș, asupra meșterilor zugrăvi, până târziu în veacul al XVIII-lea, este manuscrisul cu No. 4.602 al Academiei Române. În realitate acest manuscris, este un caiet de schițe și miniaturi colorate, o co-

Fig. 189. Irod întrebând învățații (de pe mss. 4602).

Fig. 191. Isus ducând crucea (de pe mss. 4602).

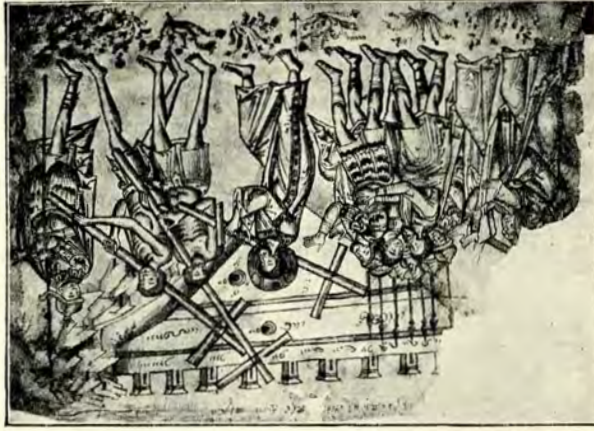
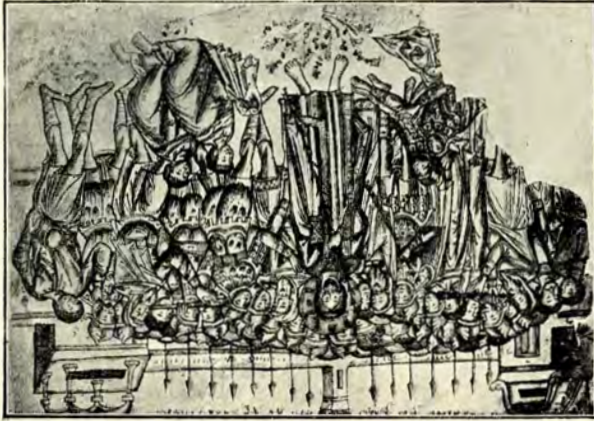

Fig. 190. Bătăcortirea lui Hristos (de pe mss. 4602).

cu totul lipsite de calitățile celorlalte picturi mai vechi, și, deși par că sunt făcute după rămășițele și conturul vechilor picturi, totuși, atât ca culoare cât și desen, sunt lipsite de interes artistic și ne arată că ele sunt făcute de un simplu meșteșugar.

În afară de cele două reparații mari, făcute una la 1750 și alta la 1827, s'au făcut în decursul vremii și mici reparații parțiale ale picturilor; astfel, în parte găsim zugrăveli de pe la 1847, și cari au fost lăsate nefiind altele mai vechi dedesubtul lor, iar alte picturi și mai recente, de pe la 1875, făcute în ulei au fost curățite.

ORNAMENTICA BISERICII DOMNEȘTI

Ornamentațiile Bisericii Domnești din Curtea-de-Argheș, se împart în două, unele făcute în veacul al XIV-lea, iar altele la 1750.

Cele dintâi au un rol bine determinat, ele separă și încadrează diferite zone ale picturii, după cum se vede la altar și naos, de asemenea la turlă încadrează ferestrele și nișele cu profeți; în colo nu vom găsi ornamentație, fie la draperiile figurilor, fie în altă parte; iar la altar puținele ornamentații ce se găsesc sunt făcute în colori-discrete și n'au însemnătate. Vechea pictură păstrează în totul un caracter sobru.

În această privință Kahrié-Djami¹⁾ este mult mai bogată în ornamentații și motive de decor, ce au cu totul alt caracter și nici nu se aseamănă cu cele dela Domneasca din Argeș.

Ornamentele în stil brâncovenesc, făcute la 1750, sunt mai numeroase și variate, ele sunt inspirate din plante, flori și după chilimuri vechi, le găsim la chenare la catape-teazmă (ilustr. No. 22), împrejurul ferestrelor și la îmbrăcămintea sfinților, formând borduri la poale și gât, ele au rolul de a împodobi picturile în stil brâncovenesc făcute atunci, și sunt în caracterul aceluși stil.

În rezumat, putem spune că cele trei picturi din Biserica Domnească, de diferite sti-

luri, reprezintă cele trei faze principale prin care a trecut pictura religioasă la noi (Muntenia), dela începutul ei strălucit, până la decadența acestei arte; lucru ce a durat cinci veacuri.

Prima pictură, cea din veacul al XIV-lea, reprezintă prototipul bizantin al picturii religioase la noi.

A doua pictură, în stil brâncovenesc, reprezintă faza când această artă de origină străină se localizează și capătă un caracter specific românesc, și distinct de al celorlalte neamuri.

A treia pictură, dela 1827, ne arată ultima fază, decadența acestei arte.

Nicăiri mai bine ca la Biserica Domnească din Curtea-de-Argheș nu se poate vedea de cum s'a desfășurat acest lucru, și din acest punct de vedere ea se poate socoti un adevărat muzeu de artă religioasă.

RESTAURAREA RECENTĂ A PICTURII BISERICII DOMNEȘTI

La restaurarea recentă a picturilor Bisericii Domnești din Curtea-de-Argheș, începută la 1916, s'a căutat în primul rând să se scoată la lumină picturile primitive, cele din veacul al XIV-lea, iar unde acestea lipseau, se lăsau acele care veneau la rând ca vechime. Dealtfel să nu se creadă că toată pictura veche eră acoperită cu tencueli, ci numai o parte mică, cea mai mare parte însă eră acoperită cu două straturi de zugrăveli, făcute una la 1750, alta la 1827, acestea au fost curățite, scoțându-se la iveală pictura veche; unde însă aceasta eră acoperită cu tencueli, se procedă în felul următor:

Ca să se afle dacă se mai găsește vechea frescă dedesubt, se făceau sondagii din loc în loc, în tencuială, și dacă rezultatul eră pozitiv, se procedă la extragere, bucată cu bucată a tencuelilor suprapuse. Aceste tencueli aveau de obicei doi centimetri grosime, ele au fost fixate în partea de jos a

¹⁾ Schmidt, Kahrié-Djami.

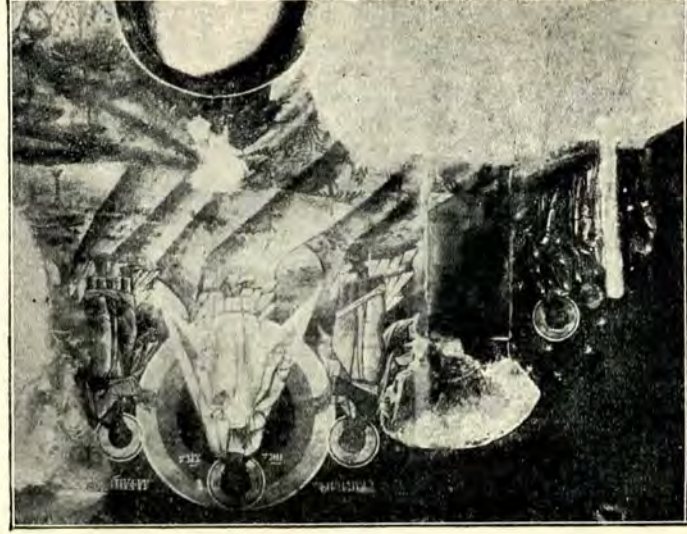

Fig. 194. Schimbarea la față, înainte de extragerea frescurilor suprapuse.

Fig. 192. Rugăciunea lui Crist, după extragerea frescelor suprapuse.

Fig. 195. Tâmpla bisericii la începutul spăririi.

Fig. 193. Sfânt din dreapta tâmplei, apărând sub fresce suprapuse.

pereților din pridvor în partea unde lipseă cu desăvârșire orice pictură. Și compoziția tencuelii primitive pe care s'au zugrăvit frescurile veac. XIV-lea este deosebită de aceea suprapusă la 1827 de Pantelimon.

Așă de pildă vechiul strat de tencuială, de grosimea a trei centimetri este făcut aproape numai din var curat, amestecat cu paie tocate, iar frescurile mai noi sunt făcute din var amestecat cu mult nisip și câlți.

Odată descoperită fresca veche, se procedă la curățirea și consolidarea ei în felul următor: se spală de pulberea de var ce o acoperă, apoi se întăreă și se fixă tencueala ei, dacă se desprinsese de pe zid, după aceea se astupau găurile făcute în cursul reparațiilor trecute, din loc în loc, pentru ca să prindă tencuelile suprapuse, și se completau acestea cu tonuri neutre.

Mijloacele întrebuințate erau din cele mai simple și pentru spălarea ei nu se întrebuințau soluții ce ar fi adus vreo vătămare colorilor.

Picturile vechi, ce erau acoperite cu stratul de tencueli sunt următoarele: din peretele de apus: schimbarea la față, în întregime acoperită; la bolta mică de lângă vestmântar: sfânta spălare a picioarelor, rugăciunea cea de peste fire, și alte câteva fragmente din celelalte locuri și cari se pot vedea fixate pe pereții pronaosului.

Un amănunt interesant este și faptul că zugravul ce a acoperit vechile frescuri, la 1827, deși simplu meșteșugar, fie din pietate, fie din cunoașterea valorii vechilor picturi a căutat să păstreze intacte chi-

purile apostolilor și a lui I. H. și mai ales capetele lor, făcând găurile pentru prinderea tencuelilor noi pe alături (ilustr. No. 192 și 193).

În unele locuri însă, unde lipseă orice urmă de pictură, ca de pildă la bolta mică de apus, din dreapta, pe peretele de miazăzi, s'au zugrăvit din nou câteva scene din patimile Mântuitorului, ele reprezintă: Isus Christos judecându-se de Irod, craiul iudevesc; spălarea și hotărîrea lui Pilat; Isus

Christos în drum spre Golgota; și pironirea lui Isus Christos pe cruce. La bolta mică, din stânga, s'au zugrăvit din nou: Christos în pustiu, Isus Christos se ispitește de diavol, și câteva medalioane cu Prooroci din bolțile mari și mici din altar.

Toate aceste picturi sunt făcute în tempera.

În partea de jos a pereților, noasului, la locul unde vin strănile, vechile tencuiele fiind măcinate și lipsind complet, au fost refăcute, iar draperia înconjurătoare a fost făcută din nou,

în frescă, și după rămășițele celei vechi.

Aspectul general al picturilor Bisericii Domnești din Argeș, restaurate și completate, astfel, au avantajul că păstrează unitatea ansamblului, și al armoniei generale; în opoziție cu celălalt mod de restaurare, mai științific, și al cărui spirit este de a nu se completa pictura în locurile unde lipsește, decât cu un ton neutru general și uniform.

Un exemplu la noi al acestui fel de restaurare este biserica Sf. Ioan din Suceava.

Fig. 196. Sf. Ion din absidă, înainte de spălare.